

Modernleşme Protestanlaşma ve Selefîleşme

| Modern İslam Düşüncesinde |
| Nassın Araçsallaştırılması |

İSAR Yayınları | 18

Fıkıh Usûlü Dizisi | 1

Modernleşme Protestanlaşma ve Selefileşme Modern İslam Düşüncesinde Nassın Araçsallaştırılması

Editörler

Mürteza Bedir

Necmettin Kızılkaya

Merve Özaykal

1. Basım, İstanbul 2019

ISBN 978-605-9276-17-7

Yayına Hazırlık

M. Fatih Mintaş

Ömer Said Güler

Kitap Tasarım: Salih Pulcu

Tasarım Uygulama: Recep Önder

Baskı-Cilt

MD Basım

Seyrantepe Mah. İbrahim Karaođanođlu Cad.

No: 105/1236 Kağıthane / İstanbul

Tel: +90 (212) 2831 10 15

Matbaa Sertifika No: 41746

© İSAR Yayınları

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 45609

Bütün yayın hakları saklıdır. Bilimsel araştırma ve tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

İSAR Yayınları

Selami Ali Mah. Fıstıkağacı Sok. No: 22 Üsküdar / İstanbul

Tel: +90 (216) 310 99 23 | Belgegeçer: +90 (216) 391 26 33

www.isaryayinlari.com | yayin@isar.org.tr

Katalog Bilgileri

Modernleşme Protestanlaşma ve Selefileşme / Modern İslam Düşüncesinde Nassın Araçsallaştırılması | ed. Mürteza Bedir - Necmettin Kızılkaya - Merve Özaykal | İstanbul 2019 (1.bs.) | İSAR Yayınları - 18 / Fıkıh Usûlü Dizisi - 1 | ISBN: 978-605-9276-17-7 | 16,5 x 24 cm. - 468 s. | 1. Fıkıh 2. Fıkıh Usûlü 3. Yeni Din Yorumları 4. Modernizm 5. Selefileşme

FIKİH USÛLÜ DİZİSİ | 1

Modernleşme Protestanlaşma ve Selefîleşme

— Modern İslam Düşüncesinde —
Nassın Araçsallaştırılması —

Editörler

MÜRTEZA BEDİR
NECMETTİN KIZILKAYA
MERVE ÖZAYKAL

İSAR
YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Giriş

**Kur'ân ve Sünnet Söylemi, Fıkıh Usûlü ve İctihat:
Modern Nassçılığın Doğuşuna İlişkin bir İzah Denemesi**
Mürteza Bedir 19

I. BÖLÜM

Modernizm, Kutsal Metne Dönüş ve Selefîlik

**Selefîliğin Çözümlemesi için Bir Anahtar:
Modern Bilimlerin Gelişiminde Kuram - Gözlem Bağıntısının Dönüşümü**
Ahmet Ayhan Çitil 63

Selefî(cî)lik ve Modernizm Üzerine Bazı Gözlemler
Tahsin Görgün 73

Selefîlik: İçte Kapanmanın ve Yerelliğin İdeolojisi
H. Yunus Apaydın 81

Gadamer'in Hermeneutiğinde *Sola Scriptura* ve Gelenek
Selami Varlık 93

Spinoza'nın A-historik Hermönetiği
Mahmut Salihoğlu 115

***Ad Fontes!*
Scriptural Hermeneutics and Epistemology at the dawn of the Reformation**
Torrance Kirby 121

II. BÖLÜM

Metnin Araçsıllaştırılmasının Kökenleri

Zâhirîliğin Merkezî Sünnîlik Tarafından İlmî ve Siyasî Konumlandırılışı

Oğuzhan Tan 143

There Are No Literalists:

Early Sunnis and Open Interpretation in Theology and Law

Jonathan AC Brown 171

Ahmed b. Hanbel'in Fıkıh Anlayışı

Halil Efe 177

İbn Teymiyye'nin Fıkıh Düşüncesi

Soner Duman 203

18. Yüzyıl İhyâ Hareketleri: Şah Veliyyullah Dihlevî Örneği

Ahmet Aydın 219

Şevkânî'nin İslah Düşüncesinin Ana Hatları ve Fıkıh Usûlü Anlayışını

Dönüştürme Yönündeki Gayretleri

Nail Okuyucu 241

III. BÖLÜM

Nassların Yorumunda Yeni Arayışlar Çağı

Reşid Rıza'nın İslah Anlayışı ve Davet ve İrşâd Okulu Projesi

Özgür Kavak 257

**Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nden Yarım Asır Önce Mezhepler Arası
Yaklaşımın Kanun Yapma Projesi: Cemiyet-i Fıkhiyye**

Sümeyye Sarıtaş 291

Usûlsüz Metincilik:

Tarihselcilik veya Selefîcilik Arasında Çağdaş İslam Düşüncesi

Recep Şentürk 303

**Ehl-i Hadîs'ten Kur'âniyyûn Ekolü ve Progressive Muslims Hareketine:
Metnin Araçsallaştırılması ve Metin Merkezli Din Anlayışında
Yaşanan Evrim**

Necmettin Kızılkaya 317

**Kur'ân İslam'ı Söyleminin Fıkıh Usûlü Açısından Değerlendirilmesi
(Türkiye Örneği)**

Kâşif Hamdi Okur 353

Kur'ân Araştırmalarında Önemli Bir Kırılma: Nesih Meselesi

Davut İltaş 379

**Combat Prophetology, Sira and Ḥadīth: Considerations about Some
Approaches in Academic Islamic Theology in View of the Jihadist
Reference to the Prophet Muḥammad**

Ruggero Vimercati Sanseverino 431

Dizin 465

Spinoza'nın A-historik Hermönetiği*

Mahmut Salihoğlu

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi

Baruch Spinoza, felsefesinin temellerini *Etika* isimli eserinde ortaya koymuştur. Hermönetik *Etika*'da ele alınan konulardan biri değildir. Spinoza hermönetik konusuna, dindar insanların önem atfettiği bir metin olması açısından Kitab-ı Mukaddes üzerine konuşurken temas eder. Ona göre Kitab-ı Mukaddes, *Etika*'nın aksine aklın tabii ışığı (*lumen naturalis*) ile anlaşılacak bir metin değildir. Bu kitabın doğru anlaşılması için bir yorumlama yöntemine ihtiyaç vardır. Kitab-ı Mukaddes'i kendi kişisel görüşlerine uyduran teologlar ve felsefecilerin yaptığı, Tanrı'nın sözünü anlamaktan çok kendi kişisel görüşlerine "Tanrı sözü" otoritesi sağlamaktan ibarettir. Bu yanlış uygulamaya alternatif olarak Spinoza, Tanrı'nın diğer bir kitabı olan tabiatı okuma konusunda bilim adamlarının uyguladığı yöntemin Kitab-ı Mukaddes'in yorumlanmasında takip edilmesi gerektiğini söyler. Bu konular Spinoza'nın *Etika*'sında değil, *Tractatus Theologico-Politicus*¹ isimli eserinde ele alınmıştır.

Spinoza'nın hermönetiğini anlamak için onun felsefesini, özellikle de epistemolojisini hatırlamakta fayda vardır. Spinoza, felsefesini "geometrik yöntem" olarak nitelendirdiği bir metotla *Etika*'da detaylıca açıklar. Spinoza'nın *TTP*'de amacı, felsefi sistemini ortaya koymak olmayıp insanların belli konulardaki görüşlerini düzeltmek olduğu için bu eseri "geometrik yöntemden" farklı bir

.....

* Bu yazı, University of Manchester'da Dr. Alex Samely'nin danışmanlığında tamamladığım "Spinoza's Use of the Bible in the Tractatus Theologico-Politicus" başlıklı doktora tezi temel alınarak hazırlanmıştır.

1 Spinoza'nın *Tractatus Theologico-Politicus* isimli eseri, metinde bundan sonra *TTP* olarak gösterilecektir.

üslûpla kaleme alır. Spinoza'nın hermönetiğini anlamak için onun felsefesine kısaca bakmak gerekmektedir.

Spinoza'nın Ontolojisi

Spinoza'nın felsefesinin temelinde ontolojik monizm vardır. Var olan şeyler, ona göre ortak bir öze sahiptir. Bu açıdan Spinoza için monoteist dinlerin öğrettiği yaratıcı varlık veya yaratılmış varlık ayrımı gerçek bir ayrım değildir. "Tanrı yahut tabiat" (*Deus sive Natura*), Spinoza'nın *TTP*'de çok sık kullandığı bir ifadedir.

Etika'nın başlangıcında Spinoza, Tanrı ile varlık arasında koparılamaz bir ilişki kurmaktadır. "Tanrı dışında bir öz ne var olabilir ne de kavranabilir/bilinebilir." (E1Ö14)² Spinoza'ya göre "var olan her şey Tanrı'dadır ve Tanrı olmadan bir şey ne var olabilir ne de kavranabilir." (E1Ö15) Bu bakış açısında Tanrı'nın varlığı ile Tanrı dışındaki varlıklar arasında ontolojik bir farklılık reddedilmektedir.

Spinoza *TTP*'de vahiy, mucize, ilahi hukuk gibi dinî kavramları incelerken özellikle de Tanrı ile tabiat kavramlarını eş anlamlı kullandığını vurgulamaktadır. Bu ifadeyle Spinoza, dindarların Tanrı'ya atfettiği şeyleri tabiata ait olarak gördüğünün altını çizmektedir. Monoteist dinlerdeki yaratan ve yaratılan arasındaki ontolojik farklılığı göz ardı eden "Tanrı yahut tabiat" yaklaşımı, Spinoza'ya geleneksel din öğretisinin dışında argümanlar geliştirmesinin zeminini sağlamaktadır.

Spinoza'nın Epistemolojisi

Spinoza'nın hermönetiğinin temelini, onun varlık anlayışıyla yakından ilgili olan epistemolojisi oluşturmaktadır. Spinoza, bilginin kaynağı olarak insan zihnini görmektedir. Ona göre insan zihni, bir yönden Tanrı'nın sonsuz bilgisi ile ilişkili iken öte yandan insan bedeni ile de yakından alakalıdır. İnsan zihni, Tanrı'nın sonsuz bilgisi ile ilişkisinden yeterli bilgi üretirken değişime açık olan insan bedeni ile olan ilişkisinden ise yetersiz bilgi üretmektedir. Bu açıdan insan zihninin ürettiği bilginin hepsine güvenmek doğru değildir. Bir bilgi, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde mantıksal çıkarsama yöntemiyle gerçek

.....

2 *Etika*'ya atıf yaparken şu kısaltma sistemi kullanılacaktır: E = Etika, A = Aksiyom, T = Tanım, Ö = Önerme, ÖS = Önermenin Sonucu, S = Scholium. Kısaca E1Ö45 kısaltması, *Etika*'nın I. bölümünün 45. önermesi demektir.

kaynak olan Tanrı'ya kadar geri götürülebiliyorsa bu bilgi yeterli bilgi olarak nitelendirilir. Bilginin oluşmasında insan bedeninin aracılığı söz konusu ise de bu bilgi yeterli bilgi değildir. Görüldüğü gibi Spinoza'nın bilgi teorisinde bilginin nasıl elde edildiği, bilginin niteliğini belirlemektedir.

Spinoza *Etika*'da (E2Ö40S2) üç tür bilgiden bahsetmektedir: a) *Opinio* veya *imaginatio* b) *ratio* ve c) *scientia intuitiva*. Spinoza bunlardan birincisini yeterli olmayan, güvenilmez ve yanlışlığın biricik kaynağı olarak nitelendirirken, ikinci ve üçüncü tür bilgiyi ise yeterli, güvenilir ve zorunlu olarak doğru kabul etmektedir. (E2Ö41)

Sebe-sonuç ilişkisi içinde akıl yürütme ile başlangıca kadar götürülemeyen her bilgi, birinci tür bilgi (*imaginatio*) olarak kabul edildiği için Kitab-ı Mukaddes'te yer alan bilgiler, Spinoza'nın epistemolojisinde bu kategoride değerlendirilmektedir.

Spinoza'nın Hermönetik Teorisi

Spinoza'ya göre *ratio* ve *scientia intuitiva* kategorisindeki bilgileri anlamak için bir yorumlama yöntemine ihtiyaç yoktur; zira bu bilgiler, matematiksel bir kesinlik ifade eder. Ancak *imaginatio* aklın tabii ışığı (*lumen naturalis*) ile üretilmiş bir bilgi olmadığı için yorumlama yöntemine ihtiyaç duyar. Spinoza'ya göre Kitab-ı Mukaddes'te yer alan bilgiler, mantıksal bir düzenle ve sebep-sonuç ilişkileri, açıkça görülecek bir şekilde sunulmadığı için *imaginatio* kategorisinde yer alır. Ona göre Kitab-ı Mukaddes'in içeriği büyük ölçüde şu üç kategoriden oluşmaktadır: a) Tarihsel anlatı, b) vahiy ve c) ahlâk öğretisi. Bunlardan ilk ikisi, insanın anlayışını aşan ve aklın tabii ışığı ile üretilmemiş; peygamberlerin öğrettiği inanç ve hükümlerden oluştuğu için *imaginatio* kategorisindedir.³ Spinoza, Kutsal Kitap'taki ahlâk öğretisini aklın tabii ışığı ile üretilmiş olarak değerlendirmektedir. Ona göre eğer Kitab-ı Mukaddes'in ilahî niteliğinden bahsedilecekse bu, ancak ahlâk öğretisi sayesinde mümkün olacaktır.⁴ Kitab-ı Mukaddes'in büyük çoğunluğunu oluşturan *imaginatio* türü yeterli olmayan bilgi sebebiyle Spinoza *TTP*'nin 7. bölümünde bir yorum yöntemi geliştirir.

Spinoza'nın görüşüne göre Kutsal Kitap'ı yorumlama yöntemi, tabiatı yorumlama/inceleme için kullanılan yöntemden farklı değildir. Bilim adamları nasıl tümevarım yöntemiyle tabiattaki olayları inceleyip, mukayese edip analize

.....

3 Spinoza, B., "Theological-Political Treatise", *Complete Works* (Indianapolis: Hackett Publishing Company, 2002), 457.

4 Spinoza, "Theological-Political Treatise", 457-8.

tâbi tutarak bir sonuç ortaya koyuyorsa, yorumcunun Kitab-ı Mukaddes'i incelediğinde de aynı şekilde hassas bir yol izlemesi gerekir. Bu yüzden Spinoza, yöntemini *interpretatio naturae* olarak isimlendirir. Spinoza'nın tabiatın incelenmesi ile Kitab-ı Mukaddes'in incelenmesini ilişkilendirmesi, günümüz okuyucusu için ilginç gelse de o dönemin tabiat anlayışına ışık tutması açısından önem arz etmektedir.

Spinoza, yorum yönteminin en temel prensibi olarak *Sola Scriptura*'yı sunmaktadır. Martin Luther tarafından da kullanılan bu kavramdan Spinoza, "Kutsal Kitab'ın iyice incelenmesi sonunda açıkça varılan öğretilerin dışında hiçbir şeyi Kitab-ı Mukaddes'e nispet etmemeyi" kastettiğini ifade etmektedir.⁵ Bunun için şu üç adım gerçekleştirilmelidir:

- a. Kitab-ı Mukaddes'in linguistik açıdan incelenmesi,
- b. Kitab-ı Mukaddes'in tematik açıdan incelenmesi ve
- c. Kitab-ı Mukaddes'in tarihsel açıdan incelenmesi.⁶

Spinoza'nın önerdiği araştırmalar teorik düzeyde ikna edici olmakla beraber, bunların sadece Kutsal Kitap metnine bağlı kalarak uygulamaya konması oldukça zordur. Spinoza'nın da bu zorluğun farkında olduğu görülmektedir.⁷ Özet olarak, Spinoza açısından Kitab-ı Mukaddes'in yorumlanmasında karşılaşılan problemler, harici zorluklar olmaktan çok bizzat metnin kendisinden kaynaklandığı söylenebilir.

Spinoza'nın Hermönetik Teorisine Yöneltilen Eleştiriler

Spinoza'nın Kitab-ı Mukaddes'in yorumlanması için bir yöntem önermesi, David Savan⁸ ve Edwin Curley⁹ gibi bazı modern bilim insanları tarafından bilimsel hermönetik için öncü bir girişim olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan bazı araştırmacılar, Spinoza'nın yöntemini çeşitli açılardan eleştirmektedir.

Leo Strauss, Spinoza'nın Kitab-ı Mukaddes'e yaklaşımında önyargılı olduğunu ve vahye dayalı din anlayışının temeli olan vahyi eleştirmeyi hedeflediğini

.....

5 Spinoza, "Theological-Political Treatise", 458.

6 Spinoza, "Theological-Political Treatise", 458-459.

7 Spinoza, "Theological-Political Treatise", 463-466.

8 David Savan, "Spinoza: Scientist and Theorist of Scientific Method", *Spinoza and the Sciences*, ed. M. Grene - D. Nails (Dordrecht: D. Reidel Publishing, 1986), 97.

9 Edwin Curley, "Notes on a Neglected Masterpiece: Spinoza and the Science of Hermeneutics", *Spinoza: The Enduring Questions*, ed. Graeme Hunter (Toronto: University of Toronto Press, 1995), 67-68.

öne sürmektedir.¹⁰ Strauss, Spinoza'nın Kitab-ı Mukaddes'i inançlı insanlardan farklı olarak ilahî bir kitap değil, insanlar tarafından kaleme alınmış bir eser olarak gördüğünü ileri sürmektedir.¹¹ Önyargısız bir şekilde Kutsal Kitab'ı inceleme iddiasında olan Spinoza'nın önerdiği hermönetik yöntemini Sola Scriptura ilkesine sadık kalarak uygulamak imkânsızdır.¹² Öte yandan Strauss'a göre Kitab-ı Mukaddes'te tematik inceleme yaparak orada mevcut olmayan kavram ve tanımları üretmek ve onları Kutsal Kitab'a nispet etmek, metne dışarıdan bir müdahaledir. Kitab-ı Mukaddes'i yorumlamak için yabancı bir yaklaşımı ona mâl etmek değil, onu yazan veya derleyen kişilerin bakışıyla metni değerlendirmek gerekir.¹³

Öte yandan Steven Smith, Spinoza'nın hermönetik yönteminin iki ciddi sonucunun olduğunu söyler: a) Spinoza'dan önce insanlar Kutsal Kitab'ı ilahî bir metin olarak görürlerdi. Spinoza'nın yaklaşımı Kitab-ı Mukaddes'i ilahî mertebesinden indirmiş, tarih içerisinde insanlar tarafından oluşturulmuş bir metin hâline getirmiştir. b) Spinoza, Kitab-ı Mukaddes'i tabii bir fenomen olarak ele almış ve yorumlanmasını tabiatın yorumlanmasında gözetilen ilkelere bağlamıştır.¹⁴

Modern hermönetik açısından yorumlama, metin ile okuyucu arasında her defasında yenilenen ucu açık diyalojik bir süreçtir. Her ne kadar Spinoza, yorumlama yöntemini *imaginatio* olarak nitelendirdiği bilgi türünü içeren metinlerin yorumlanması için bir ihtiyaç olarak görse ve aklın tabii ışığıyla yazılan metinlerin böyle bir ihtiyacının olmadığını söylese de modern yaklaşım, hermönetik süreci, metin-okuyucu ilişkisinin çok ötesine taşımıştır. Bu açıdan Spinoza'nın hermönetik yöntemi, Kitab-ı Mukaddes'le sınırlı bir uygulama alanına sahip olmakla dikkat çekmektedir.

Yorumlanması için hermönetik yöntem ihtiyacı gördüğü Kutsal Kitap metnine önyargısız yaklaşmanın gereğini vurgulayan Spinoza, bununla metnin içermediği bilgileri yorum sürecinde kullanmamayı kastetmektedir. Metnin içerdiği tarihsel veriler, metnin gerçek tarihsel gelişimini yansıtmak için yeterli olmadığı için Spinoza'nın yöntemi eleştirilmektedir.

.....

10 Leo Strauss, *Spinoza's Critique of Religion* (New York: Schocken Books, 1965), 258.

11 Strauss, *Spinoza's*, 259.

12 L. Strauss, "How to Study Spinoza's *Theological-Political Treatise*", *Persecution and the Art of Writing* (Glencoe, Free Press, 1952), 147.

13 Strauss, "How to Study", 146.

14 Steven Smith, *Spinoza, Liberalism and the Question of Jewish Identity* (New Haven: Yale University Press, 1997), 60-61.

Modern hermönetik, bireyle onu çevreleyen dünyanın ilişkisini dinamik bir süreç olarak değerlendirmekte ve bunun bir sonucu olarak yorumlamak için belirlenmiş sabit bir metodolojiyi öngörmemektedir. Modern hermönetiğin önemli isimlerinden Gadamer, metin kadar okuyucuyu da, metnin tarihi kadar okuyucunun tarihini de hermönetik sürecin bir parçası olarak değerlendirmektedir. Öte yandan Spinoza, Kitab-ı Mukaddes'i tarihî süreç içerisinde insanlar tarafından ortaya konmuş bir ürün olarak görse de okuyucunun yorumlama sürecinde katkısını sınırlı bir ölçekte ele almaktadır.

Özet olarak Spinoza'nın önerdiği hermönetik yöntemin, uygulama alanını Kitab-ı Mukaddes'le sınırlaması, önyargısız olma iddiasıyla metnin tarihsel gelişimi hakkında dışarıdan bilgi kullanmayı reddetmesi ve yorum sürecinde okuyucunun rolünü önemsiz görmesi açısından günümüz hermönetik düşüncesinin çok gerisinde kalmış bir teori olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Curley, Edwin. "Notes on a Neglected Masterpiece: Spinoza and the Science of Hermeneutics". *Spinoza: The Enduring Questions*. Ed. Graeme Hunter, 64-99. Toronto: University of Toronto Press, 1995.
- Savan, David. "Spinoza: Scientist and Theorist of Scientific Method". *Spinoza and the Sciences*. Eds. M. Grene and D. Nails, 95-124. Dordrecht: D. Reidel Publishing, 1986.
- Smith, Steven B. *Spinoza, Liberalism and the Question of Jewish Identity*. New Haven: Yale University Press, 1997.
- Spinoza, B. "Ethics". *Complete Works*. 213-382. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 2002.
- "Theological-Political Treatise". *Complete Works*. 382-583. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 2002.
- Strauss, Leo. "How to Study Spinoza's Theologico-Political Treatise". *Persecution and the Art of Writing*. 142-201. Glencoe, Free Press, 1952.
- *Spinoza's Critique of Religion*. New York: Schocken Books, 1965.